

Nemzeti Társalkodó

Szombaton, $\frac{2}{5}$ = (Fébruárius' 5-dikén)

1831

Csipkés Sándor Dr. Megjegyzéseinek folytatása, a' Fazekas Sámuel' Dr. tanítására, Hanemann' Systemájáról (N. Társalk. 3--5dik Sz.)

A' harmadik Út, az Okosságnak útja, mely a' vizgálatban, tapasztalásban, és a' meggondolásban fekszik; melyet a' Phylosophusok tsak mint tüneményeket (phaenomen) vagy kimutatásokat néztek; de tulajdonságokban munkásságokat világosan meg nem fejtették.

A' Böltsességnek úttján, az élet a' fundamentum, a' lélek a' principium, és a' természet a' bázis. Az ösmertet és okosság' úttjai, a' böltsesség úttjának; mint eszközei tekintetnek. A' böltsesség a' maga változtatásaiban változhatatlan; az ösmertet és az okosság, a' változhatatlanságban szüntelen változik.

Az élet tehát, a' Mindenben az első és fundamentum, melyben minden vagyon, ered, és léssen; a' kit a' Theologia a' maga valóságában megállított; és praedicatumát magyarul Istennek mondja.

Az Istent, az életvalóságában, az egyben, a' priori az ember, lételeiben határtalan tudja; hanem igasságát és jóságát, az egyben, soha határozva meg nem ösmerte volna, ha tulajdonságát, munkásságát, és kimutatását, a' posteriori nem nézte volna.

Az életvalóságát, fővalóságát, szóval

az Istent, határozva meg esmeri az ember; tulajdonságaiból, munkásságaiból és kimutatásaiból; mellyeknek világosan tisztán és igazán, azoknak kell lenni; mellyek a' valóságban, dologban és tárgyban nem ellenkeznek.

Mellyek lehetnek tehát, az életvalóságának határtalan tulajdonságai; nem mások hanem három: a' véghetetlenség (infinitas, aeternitas). Hatalom, (potentia), és az Erő (vis). — A' mindenben minden az Istennek tulajdonittatik vagy attribualtatik, tsak hogy a' valósággal ne ellenkeznek.

Mellyek lehetnek az életvalóságának határozott munkásságai; mellyek a' tulajdonságokkal ne ellenkezzenek; nem mások hanem három: a' teremtés (creatio) táplálás, (nutritio) és a' kormányozás (gubernatio).

Mellyek lehetnek az életvalóságának meghatározott kimutatásai; mellyek a' munkásságokkal ne ellenkezzenek; nem mások hanem három: a' világosság (lux.) melegség, (calor) és a' mozgás (motus).

Szóval az Isten tehát, az életvalóságában az a' Fővalóság a' ki a' maga Határtalan lételeiben igasságában és jóságában, véghetetlenségének, hatalmának és erejének, akarattjában vagy alkotásában, (conceptus lex. Divinitatis), teremt táplál és kormányoz, határozva mindent, a'

meghatározott világosság melegség és mozgás által.

A' fundamentum, centrum, indifferens-pont, az örökkévaló vagy határtalan élet; melynek egy-egy Polussa a' változhatatlan lélek, és a' másik Polussa a' változó természet. — Minden határtalan az életből indul ki; minden határozva a' lélekben kezdődik; minden meghatározva a' természetben vagyon. — Ezen koltsal, mely az egyben három sugárokra oszlik, a' határtalanságra, határozottságra, és a' meghatározottságra, bé nyithat az orvos, az Orvositudomány Theoreájának változhatatlan fundamentumában; tsalhatatlan principiumában, és igaz básiában. — Más fundamentumát az Orvositudománynak nem is találhatunk, hanem csak azt a' ki a' mindenben Minden.

Eppen ezen pontból, fundamentumból vagy centrumból, vala a' bőlteknek a' leg terhesebb és leg nevezetesebb dolog, a' tudománynak Theoreájára nézve, a' Polusokra ki lépni; a' midőn azok mind eddig elő inkább csak a' Peripheriáról ügyekeztek a' centrumra hatolni; mely meg tettik a' nem régiben Volf vagy más Phylosophustól kezdett Transcendentalis vagy Metaphysicának Discipulinájiból; mely fel oszlott: az Ontológiára, vagy a' valóságról való beszédre; Cosmológiára, vagy a' világról való beszédre; Psychológiára, vagy a' lélekről való beszédre; és a' természetes theológiára, vagy az Istenről való beszédre; és igen elniesen szép rendben és módban kezdették, a' valóságot a' dologban a' tárgytól különböztetni; de mind azon által, még is abban az időben, a' tulajdonságot a' munkássággal, és a' munkásságot a' kimutatással, igen gyakran megtserélték; és így principiumok változó és bizonytalan vala.

Könnyebb lészen immár nekünk, a' változhatatlan fundamentumból kiindul-

va; az Orvositudomány Theoreájának, tsalhatatlan principiumát vagy kezdőpontját megmutatni, mint a' régieknek; a' midőn már mi az életvalóságának határtalan tulajdonságait megállítottuk, határozott munkásságait megmutattuk, és meghatározott kimutatásait meghatároztuk. — Azt is határtalan tudjuk: hogy a' lélek az életvalóságának határtalan alkotása; és a' test meghatározott teremtése, melyet határozva megesmerünk, és okosságunkal meghatározzuk. Az embernek eredete a' fundamentumban vagy az életben vagyon; kezdete vagy principiuma a' lélekben lészen; és allapja vagy bási a' test elégyítésében és formájában a' természetben végződik; szóval a' test kezdete vagy principiuma a' lélekben lészen.

Az életben, mint fundamentumból, a' Triarismusnak útján kiindulva, az Orvositudomány Theoreájának principiumát vagy kezdőpontját is, hogy a' tsalhatatlan légyen, Triarismusnak útjain kell megmutatni; a' midőn már láttuk, hogy sem a' Solitariusoknak principiumok; a' kik azt majd a' világosságban, majd a' melegségben, majd a' mozgásban, majd az erőben majd a' hatalomban, majd a' véghetetlenségben, majd a' tehetségben, majd az electrizálásban, majd a' magnetismusban, 's több éfélékben mutatták-meg; sem a' Dualistáknak principiumok, a' kik a' vonzó és visszataszító erőben, életerőben, érzőmerőben, állították-meg; meg nem alhatnak az igasságnak definitioja szerint, mert az első tudják, hogy az igasságot az egyben soha meg nem esmerhetik; és a' második látván, hogy a' kettőben egy harmadikat hozzá nem gondolva, igaz nem lehet; azaz: hogy két ideát a' harmadikban minden tekintetekben meg kell egyeztetni; és a' lészen az igasság; de hogy a' Polusoktól a' centrumnak valóságát el találták volna, a' még kétség-

ben vagyon. — Már pedig, hogy az életben mint fundamentumban, a lélek a kezdőpontja vagy principiuma, a természetnek testnek vagy bázisnak az elegyítésre formájára és végrehajtására nézve, a' tsalhatatlan; és hogy az életvalósága a' lélek által munkás a' természetben a' változhatatlan; mely az életnek, véghetlenségében hatalmában és erejében, tulajdona, mint a' természet; abban sem az újjabb böltsék, mint Hartman és Hamemann, sem a' régibb Psychologusok nem kételkednek; de még is azért a' lelket, a' maga tulajdonságában munkás-ságában és kimutatásában, megkülönböztetve meg nem mutatták.

A' Psychologusok, a' lelket ugyan tudományosan, előre vagy a' priori meghatározzák vagy definiálják: ut illud ipsum ens, quod in nobis sui, rerumque extra se positarum, sibi est conscium; dicitur anima. — Itten a' valóságot (ens) definiálják; a' mely mi bennünk magát, a' magán kívül való dolgokat is magában tudja; nem pediglen a' lelket, mely a' valóságnak tsak praedicatuma. — Mi tehát tulajdonképpen a' lélek? az é a' mi maga magában magát tudja; ez ugyan a' valóságnak lehet definitioja, de még is azzal a' lelket a' maga valóságában tisztán meg nem érthetjük. Már pedig ha az áll: hogy az életvalósága Fővalóság szóval az Isten, a' mindenben Minden, és néki a' lélek tulajdona, 's az, az emberben, és rajta kívül is vagyon; úgy az életben a' lélek valósága, az emberben 's rajta kívül is kell hogy legyen; mellyet az emberben, megtalálni, több Tudósok fáradhatatlan keresték; elfelejtkezvén azon állításokról: hogy a' lélek helyet nem foglal. — Mitsoda Izé (ding) lehet tehát a' lélek a' maga valóságában az ember testében; valjon nem a' Plató Ideája, vagy a' Fichte Fej-je, vagy Egoja, 'sat. mind ezen elnevezésekkel is, nin-

tsen még a' léleknek valósága, igazán az értelemben fel fogva. — Hát ugyan még is mi lehet a' lélek valósága az ember testében és rajta kívül is, mint az, hogy az emberben 's rajta kívül is vagyon, a' tagadhatatlan; a' midőn az az emberben 's rajta kívül is, maga magában magát tudja. Nem lehet tehát az emberben 's rajta kívül, a' lélek valósága egyéb, mint az érzés (sensus), mellyet már régen a' böltsék annak állítottak, azon tapasztalásokból, hogy a' holt test nem érez; 's még is a' máji Naturalis Philosophusok az érzést olyan nemtelen valaminek állítják, mellyet az Isten a' maga akaratjában, változhatatlan a' test örzőangyálának alkotott; és mi még is ma a' materialis részt (ratio, irritatio) nemesebbnek tartjuk. — Az érzésnek, tudásnak, vagy ideának, mint valóságnak; mely maga magában magát a' priori és a' posteriori tudja; praedicatuma nevezetik léleknek (anima, psyche, Seele) 'sat.

Már most még az a' kérdés támad: hogy mitsoda momentumokból vagy jelekből esmérhetjük-meg a' lélek valóságát mint érzést a' testben, határozva; el halgatván itten azon kérdésekre feletet tenni: hogy miért? minodon? és lehetséges é? — Hogy a' lélek valóságát is, a' testben határozva, nem esmerhetjük meg egyébből, mint az ő határtalan tulajdonságaiból, határozott munkásságaiból, és meghatározott kimutatásaiból.

Melleyek lehetnek, a' határtalan életben, a' lélekvalóságának vagy az érzésnek, az emberben és rajta kívül, azon határtalan tulajdonságai, melleyek magában a' valóságban ne ellenkezzenek, nem mások mint ez a' három: az akarat, (voluntas), gondolat, (cogitatio), és a' képzelet, (conceptus); a' maga határtalan sugáraival, úgymint: az indulattal, (intuitus), hajlandósággal, (inclinatio vel

attractio) és a' kívánsággal (cupiditas, vel appetitus); mellyek az életvalóságának alkotásában állanak; és az emberben a' fogantatás által, ébbrenlételeiben és álomban, holtig és hólta után, változhatatlanok vagy halhatatlanok; az érzésben, tudásban vagy szóval a' lélekben.

Mellyek lehetnek a' határozott életben, a' lélekvalóságának vagy az érzésnek, tsak az ember testében, azon határozott munkásságai, mellyek a' tulajdonságokkal ne ellenkezzenek; nem mások mint ez a' három: Hit (fides) reménség, (spes) és a' szeretet, (charitas), a' maga határozott sugáraival, úgymint: a' megindulással, hajlandósággal és a' kívánsággal; melyek az embernek fogantatásától kezdve, az időben és helyben, az agyvelős massában, kibomlanak, kifejtődnek, és tehetőségek lesznek; és a' kifejlődésnek idejéhez és helyéhez képest, a' végrehajtásokban, vagy lassanként, vagy egyszerre valamely sértődés által, több vagy kevesebb mértékben megváltoznak, vagy egészen is elenyésznek, és mulandók az ember testében, az érzékenységekben vagy az esmérethen (Sensibilitas).

Mellyek lehetnek a' meghatározott életben, a' lélekvalóságának vagy az érzésnek, az emberben, azon meghatározott kimutatásai, mellyek a' munkásságokkal ne ellenkezzenek; nem mások mint ez a' három: az észrevétel, (perceptio) értelem, (intellectus), és az ítéllet (judicium) a' maga meghatározott sugáraival, úgymint: a' megindulással az emlékezet, (memoria) a' hajlandósággal a' vélekedés, (opinio), és a' kívánsággal a' bemutatás, (repraesentatio); mely utólsót az elragattásban vagy Exstasisban phantasiának is mondanak; mellyek az embernek fogantatásától kezdve, az időben és helyben, az agyvelős massában kibomlanak, kifejtődnek és tehetősök lesznek; és a' kibomlásnak 's kifejlődésnek ide-

jéhez és helyéhez képest lassanként változnak, vagy egyszerre valamely sértődés által, több vagy kevesebb mértékben elenyésznek a' tehetőségek a' végrehajtásokban, a' testben az agyvelős részben, vagy az izgathatóságban vagy okosságban, (irritabilitas) és halandók.

Így ezek szerént, a' Lélekvalósága v. az érzés, tudás, v. az idea; semmi nem egyéb az emberben, mint az, a' ki a' maga tulajdonságaiban határtalan tud a' maga munkásságaiban, az Agyvelőben, határozva ösmer; és a' maga kimutatásaiban, az agyvelős részekben, meghatározva okoskodik.

Már ha a' Tudósok, minden Okoskodásokat, a' maximumig megerőltetik is; de még is a' mostani időben és helyben, nem találhatnak, az orvosi-tudomány Theoreájának, tsalhatatlanobb Principiumot vagy kezdő pontot, mint a' Lélek Valóságának Triarismussában, a' tulajdonságait az érzésben (sensus) munkásságait az érzékenységekben (sensibilitas), és a' kimutatásait az izgathatóságban.— (irritabilitas).

Nem vala a' Böltségeknek Tudósoknak és Okosoknak, kiváltképpen pedig a' Metaphysicusoknak, az ők Transcendentális Phylosophiajokban, terhesebb és öszve szőttebb fontabb feladások; mint az életben a' lelket a' természetbe vagy a' testbe bé plántálni (inductio). De már a' ki az életben, a' változhatatlan Fundamentumból kiindul; a' Lélekben a' tsalhatatlan principiumon épít; könnyebb leszzen annak az igaz basison meg állani; és a' valóságot (subjectum) a' dologban (res) a' tárgytól (objectum) megkülömböztetni.

Az igaz, hogy a' régi Böltsék, a' természet szót (physis) mint váltazó tárgyat a' dologban, a' valóságtól megkül-

lomböztették; hanem későbbre a' Tudósok, ezeket egymással igen gyakran megteréselték; úgy hogy már ma az Okosok, azoknak különbségeket Tekintetre sem érdemesítik; mert magát tsak ezen természet szót is majd mint Objectumot tekintik, majd mint Subjectumot nézik; tsak ugyan változónak közönségesen megösmérik.

A' természetet (physis) a' Naturalis Historicusok az egész földkerekségben, három részre vagy Országlásokra osztják; Állatira (regnum animale), Plantáira (regnum vegetabile) és értzire (regnum minerale). Az Állati országban, az Állatok Nemi (genus) között, az embert, az első redben és rangban helyheztesik; a' kit lélekre és testre osztanak az életben. — A' lelket, a' Psychologusok, Psychologusok és Antropologusok, tulajdonságaiban munkásságait tüneményeiről (phaenomen) megmutatni ügyekeztek; A' testet, az Anathomusok is Zoothomusok részeiben a' Chemicusokkal kezdet fogva, fadaradhatlanok voltak. — Az ember tehát, maga magában magának, az a' széles kiterjedésű feladás (problema) a' kiben, az azon három nagy Themák Élet, Lélek, Természet, az egyben vagyon.

Már hogy az életben, az érzést, tudást, ideát, vagy szóval a' Lelket, a' természetben realizáljuk vagy megvalóságosítsuk; megkivántatik: hogy azt a' testben inductive beplántáljuk. — Hogy az Isten a' Lélek által munkás a' természetben, úgy az emberi testben is; azt határtalan vagy a' priori világosan tudjuk, és határozva is vagy positive tisztán megösmérijük, hanem meghatározva vagy relative azt okosságunkal igazán fel nem foghattuk. — Azon számtalan példák közül, mellyekről a' tapasztalás ugyan világosnak tettük; de a' vizsgálat homályos, és a' meggondolás kétséges, tsak egyet említek-meg a' tárgyra bázisra

vagy Allapra-nézve: egy férjfiunak és egy asszonynak közbenvetések által, a' világosságban melegségben és a' mozgásban, az alkotás és teremtés szerént egy momentumban vagy szempillantásban, fogantatik egy bors-szem nagyságu asszonyi tojásban az ember; és már ezen meg-elevenedett tojásotskákban vagy kitsivilágban (microsmus) vagyon az élet, lélek, és a' természet; mely háromban, azon tojásotskában meg-elevenedett magzat, (faetus), és az elementumokból egyben állattest, az Anyának közbenvetése által, az időben és helyben nevededik; és a' határozott teremtésben emberré formálódik, s kezdetének percentésétől fogva, a' lélek határtalan tulajdonságai sugáraival határozva munkásságát, minden észrevehető kimutatás nélkül megindítja a' testben; a' hol tehát még az okosság részes nem lehet. — Az életvalóságának, munkássága által, határozva vagyon az érzésben, a' testnek elegyítése, formája, és végrehajtása; (ne hogy itten valaki a' praedestinatiót gondolja) a' midőn kilentz hóldnapoknak, 40 heteknek, vagy is 280 napoknak eltelésekkal, az emberré formált magzat, az Anyától megoszlik, és elevenen születvén, ki kiáltja a' maga nevet Ádám vagy Éva; mely az Arabs nyelven annyit térszen, mint ember, és jó — mint ha azt mondaná: hogy jó az embernek párjával lenni.

Hogy, hogy, vagy mi módon plántálódik a' lélek a' testben, azt már az előre megmondottakból tsak nem nyilvánosan észrevehetjük; de még is hogy azt tisztában megmutassuk; hogy az életben, a' lélek valósága, vagy az érzésnek tulajdonságai, sugáraival, a' világosságban az akarat által, indítja és eleveníti az elementumokat; a' melegségben a' gondolat által hajlandóvá teszi azoknak az elegyítésben egybenállásokat; és a' mozgásban a' képzelet által, kíván-

ságot gerjesz a' testnek formálására; és így az érzés, tulajdonságaiban sugárai által, az életben levő asszonyi tojásban begyökerezik, az agyvelős massában; mely az időben nevékedvén, és a' helyben kiformalodván; három megkülönböztethető agyvelőkre oszlik: Nagyra, kicsire, és hosszúra; mellyeknek az egy-pontban való foljásokat, mondhatni lehet: Köz-érzékenységnek (sensibilitas communis) nem pedig Köz-érzésnek (sensarium commune); mert az érzés az egész testben, és azon kívül is vagyon; de mind-azon-által, azt még is lehet fel venni: hogy az érzésnek vagy a' lélek valóságának centruma, a' három agyvelőnek egyben foljt pontjokban kell hogy legyen, a' meghatározott életben: a' honnan tulajdonságaiban sugárait, egész testre, és azon kívül is kiterjeszti.

Az érzés tudás idea, vagy szóval a' lélek-valósága, a' határtalan vagy szabad akaratban, az idúlat által, begyökerezik az agyvelős massában, és indítytja a' Hit érzékenységét, s neveli a' nagy agyvelőnek két fél gojóbissaiban. — A' gondolatban a' Hajlandóság által, (e' talám a' Dualisták' vonszo erejek', begyökerezik az agyvelős massában, és hajlandóvá teszi a' Reménység érzékenységét, s táplálja a' hosszú agyvelőben. — A' képzeletben a' kívánság által, begyökerezik az agyvelős massában, és kívánóvá gerjeszti vagy ösztönözi a' szeretet érzékenységét, s formálja a' testet, a' kicsin agyvelőnek két fél gojóbissaiban. — Mind a' három agyvelőnek változó materialis érzékenységbeli tehetségek tulajdonságaiknak és kimutatásainak, a' tanításban és tauulásban megegyezések, tesszik a' világos tiszta és igaz ösméretet, vagy érzékenységét.

A' Hit érzékenységének, mint változó materialis tehetségnek; és már az elegyítésben, formában és végrehajtásban

testi-tulajdonságnak, munkásságában, a' határozott megindulásnak irányásaiban való kimutatásai: az állhatatosság az állhatalanságban; a' meggyőződés a' kételkedésben; és a' tsendesség a' szorongatásban; ezekben áll a' határozott körmányozás. (cura et gubernatio) A' Hit érzékenységeinek felébresztője, az áhetatosság, megnyugtatója az álom.

A' Reménység, érzékenységének, mint változó materialis tehetségnek; és már az elegyítésben formában és testi tulajdonságnak munkásságában, a' határozott hajlandóságnak Irányásaiban való kimutatásai: a' meglegedés a' szükségben, az öröm a' szomorúságban; és az óhajtás az irigységben; ezekben áll a' határozott táplálás. (nutritio et sanatio) A' reménység érzékenységének felébresztője az Éhség, megnyugtatója az eledel.

A' Szeretet érzékenységek mint változó materialis tehetségnek, és már mint az elegyítésben formában és végrehajtásban testi tulajdonságnak, munkásságában a' határozott kívánságnak irányásaiban való kimutatásai: a' dütsőség a' szegyenben; a' gyönyörűség az unalomban; és a' kívánság a' haragban; ezekben áll a' határozott Teremtés (creatio et productio). A' szeretet érzékenységének felébresztője a' szomjuság, megnyugtatója az ital. — (foljtatása következik)

Nemes Udvarhely-Szék' Statistika' leírásának foljtatása

A' Nemes-Szék' elosztása a' természet' útján.

Elosztása ezen Nemes Széknek egyik a' természet útján esett, a' másik az igazgatás' módjától vétetett.

A' Természet a' nagy Küküllő foljvíze-által osztotta a' széket két részre, északi és déli részre.

Küküllő neve ezen víznek a' gyakori kiáradásról, ki-kelésről vétetett; mint a'

Marosé a' víz partjainak 's az azok-mellett fekvő lak-helyeknek mardosásáról, 's a' Nyárádé a' martjánrégen vóltsok nyár-fákról, mintha nyárasdnek mondanák.

Esik-is a' nagy Küküllőnek áradása gyakran, nem tsak az hó-olvadásból szármozott vizek-miatt, hanem az esztendőnek egyéb részeiben-is a' sok mellette két-felől-fekvő nagy hegyeknek hosszú során foljó, tempestásokkal járó nagy záporok foljamattjából, mellyeket a' hegyek' oldalain leereszkedő, essős időkben meg-nőtt sok patakok foljamattjai nagyon megbővítnek, 's a' Küküllőnek-is ke-rengős foljása, és a' rajta lévő sok malmos gátok a' ki-áradásra nagyon segítenek.

Deák neve a' Küküllőnek, *Cicellus*; mely vétetett a' kerek formáról, mint-hogy keringőleg, abrantsoson folj, ki-vált' szinte Zetelaka tájékától-fogva Nagy Galambfalváig, azon alól pedig inkább megtartja az egyenes foljást.

Nagy Küküllőnek mondatik, nem azért mintha öble 's árka szélesebb vólna, mint a' kis-Küküllőé, mert ez szélesebb árokban folj 's tsak nem bővebb vízzel; hanem azért, mivel' a' mikor-a' kis Küküllő tsak nyóltz vagy kilentz mértföldig nyújtja a' maga foljását, míg a' nagy Küküllőbe beomlik; akkor a' nagy Küküllő mint egy tizenkét mértföldeken folj keresztül, míg a' Maros-vizével találkozik. változtattja ez a' maga árkát esztendőnként, elhagyván egy helyt tekenőjét, 's újjat tsinálván magának, mely esik a' földnek, mellyen elfolj, poronyú vóltától, az ő-keringő abrantsos foljamattjától, 's a' gátak-által áradás idején vett akadályoktól, mellyen lehetne 's kellené segíteni a' gátak ritkítása 's a' keringő árkoknak egyenes lineára ásott kánális-hal- való botsátása-álatl.

Eredetét vészi a' nagy Küküllő a' Sófalvi nagy hegy napkeleti oldalából, egy gazdag vizü forrásból, — a' kis Küküllő-

is azon hegynek szinte azon tájékáról más forrásból, ez az északi lineán lefolj, amaz pedig dél-felé fordul 's egy mellessleg-lineán nyuló árokban folj-le; mindjárt Zetelaka-körül megbővítették a' Szikasó' vize patakjával, mely a' Gyergyai Havasból jön-n-ki; ismét a' tó vize patakjával, mely ered az Hargita Havassából, 's igen jó iható vize nagyon — lejjebb belé foljnak a' tibodi 's kaditsfalvi patakok, majd a' szombatfalvi patak, Udvarhelynél a' Varga-uttzán keresztül-foljó patak, mely Varga pataknak is neveztetik; meg-ismét lejjebb a' bikafalvi, patakfalvi, N. galambfalvi patakok; végre Timafalvánál a' Fejérnyikó vize. Amaz említett patakok zápor-essős időkben nem tsak felzavarják 's árasztják ki a' Küküllő' vizét, de sokszor tetemes károkat ejtenek házi állatoknak, embereknek, lakó Házaknak, egyéb épületeknek elhordásával, sok bajt okoznak, az Hidak elrontásával, mely az útazókat akadályoztatja, sőt néha veszedelembe is ejti.

Ágya ennek a' foljó víznek kezdetől-fogva le jó-darabig köves, lejjebb fővényes, iszapos — a' vize, jó iható, ki-vált' tiszta foljásában; kár hogy Falukon 's Városokon minden tisztátalanságot helé botsátanak, nyers bőröket 's egyeket-is ászatnak benne.

Leg-jobb Malmok ezen a' foljó vizen a' kaditsfalvi, szombatfalvi, Udvarhelyen kettő, egyyik a' várhoz tartozó, más a' Plébániáé; Bögözben hasonlóképpen kettő — nagyon Keresztúrnak-is egy malma, a' legjobb Fiatfalván, ez hat kövü, ennek a' vidéke-is legnagyobb, mert a' víz nélkül lévő messze helyekről, még a' százsz falukról is, oda járnak örölni.

Ez a' foljó víz Tutajozható-is, a' mint-hogy Zetelakáról az Hó olvadás árjával egy-egy fertálj Tutajok botsátatnak le

rajta, mellyeknek úttjában tsak a' sűrű gátok vetnek akadáljt.

Terem ennek a' foljónak vizében rák elég, még-is rákot a' kaditsfalvi patak és a' Homorod vize hővebben adnak, a' halak nemei közzül fognak a' küküllőben, tzigány, fejér, menyhalat, márnát, Bögöznél kezdve lejjebb hartsát-is.

Szinte eredetétől-fogva, tsak-nem egész foljásán végig ezen foljónak határt vetettek két-felől, Észak és Dél felől, hosszú lántzal le-foljó, hegyek sorai, mellyek közzül némellyeknek teteji szinté felhőket tartó tsúpok — ugyak-tsak mind az északi, mind a' déli sorokon vagynak néhol nyílások, mellyeken utak, patakok, szelek 's tempestások járási esnek; — így vagyon Udvarhelyen feljül északról a' tibodi 's kaditsfalvi nyílás, Udvarhelyel szembe a' szombatfalvi nyílás, lejjebb Keresztturnál a' hosszú-aszoi nyílás — Dél-felől a' felső boldog-aszszonyfalvi vagy Árvádfalvi nyílás.

A' mint az hegyeknek két egymással által-ellenben való hosszú sorai feküsznek napkeletről-napnyúgotra: úgy van Udvarhely-Széken a' szeleknek-is járása a' tempestásokkal-egybe, a' honnan azok hol napkeletről, hol többnyire napnyúgotról foljnak, tsak ott változtatják úttjokat, az hol a' két által-ellenben fekvő hegyeknek köze keskenyebb, vagy a' hegy-sorokból bé-nyílások vagynak, a' honnan sokszor az ilyen szoros nyílásokon rettenetes záporok hullanak, és a' közöttök foljó patakok megáradnak.

Terüje ezen Foljónak kezdetitől-fogva le Kereszturig igen keskeny, 's tsak a' lévén nagyobb részént, széna termő hely, igen kevés szénát ad, a' mellett azon hely-is a' sok essőzés 's árvizek által megromolván, nem tsuda, hogy Udvarhely-Szék' nagy részének tsak kevés szénája teremhet, 's marhát kevésé

tarthat; sőt a' mit tart-is, árpával, zabbal, szalmával tartogatja, mely néha megszükülvén, a' tsűrök, 's kerteletek fedelét-is kéntelen megégetni, és ha az esztendőnek nagy részén a' Havasokon nem tartaná marhát, azokból ki-is fogyna: segít mindazáltal a' kövőbb esztendőekben a' Havasokon 's erdők' alljaiban termett pénzen vett szénával azokon.

Ennek a' Foljónak melljékin kétfelől fekvő faluk igen sűrűek, úgy hogy Udvarhely-Széken végig egyik falu a' másiktól tsak fél mérföldnyire esik mind a'-két oldala mellett a' víznek; a' Nemes Széken kívül pedig alább, egy-egy mérföldnyire-is esnek a' lakó-helységek, kivált a' Vármegyén.

A' Küküllő-mellett két-felől fekvő Faluk a' Székben, ezek: Zetelaka, Keményfalva, Fenyéd, Mátéfalva, Bethlenfalva, Kakitsfalva, Udvarhely Városa, Szombatfalva, felső Bóldog-asszonyfalva, Bikafalva, Bögöz, Otfalva, Agyagfalva, Magyaros, Désfalva, Nagy Galambfalva, Kis Galambfalva, Betfalva, Timafalva, Keresztur, Fiafalva, alsó Bóldog-asszonyfalva, Újj Székel.

Vagynak kissébb foljói is ezen Széknek, egyik nap-kelet 's dél-között indul a' Csiki nagy hegyekből; ez a' *Homorod*: azaz Hamar-ád vize mivel' igen hamar megárad a' sok és nagy mellette fekvő hegyeknek oldalairól le-ereszkedő foljamatok miatt; folj pedig Oláhfalva, Remete, Lövete, Abásfalva, Sz. Márton, Retsenyéd, Sz. Pál 's a' többek között által a' Vármegyére, míg az Oltba béomlik — ezen víz mellett-is, sűrűek a' lakó helységek 's faluk, és a' foljónak keskenyre szorúlt terüje itt is kevés szénával gazdálkodik.

(foljtatása következik)